

Prosessioikeuden perusteita uusille lautamiehille

Mikko Vuorenpää

Rikosprosessioikeuden professori

Lapin yliopisto

Käsiteltävät kysymykset

1) Prosessioikeuden yleisiä lähtökohtia

- Mitä on prosessioikeus
- Prosessioikeuden lähteet
- Keskeiset prosessitoimijat
- Keskeiset prosessitavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi
- Rikosprosessin kulku

Mitä on prosessioikeus

- Aineellinen oikeus
- Muodollinen eli menettelyllinen oikeus
- Prosessioikeus vastaa kysymykseen, miten toimitaan jos aineellista oikeutta on loukattu
- Siviiliprosessi ja rikosprosessi

Prosessioikeuden lähteet

- Oikeudenkäymiskaari
- Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa
- Prosessuaaliset perus- ja ihmisoikeudet
- Muut prosessisäännökset (erit. insolvenssioikeus)

Keskeisiä prosessitoimijoita

- Asianosaiset
 - Asianosaiskelpoisuus
 - Oikeudenkäyntikelpoisuus
 - Asiavaltuus

Keskeisiä prosessitoimijoita...

- Tuomioistuinlaitos
 - Riippumattomuus
 - Puolueettomuus
 - Lailla perustaminen
 - Vakinaisuus
 - Tuomiovallan käyttäminen
 - Alueellinen, asteellinen ja asiallinen toimivalta

Keskeisiä prosessitoimijoita...

- Tuomarit
 - Yleinen ja erityinen kelpoisuus

Tuomarinjäävit OK 13 luku

- A) osallisuus-, sukulaisuus- ja intressijäävi;
- B) yhteisöjäävi;
- C) erityinen suhde asianosaiseen;
- D) tuomarin aiempi liityntä samaan tai samankaltaiseen asiaan ja ennakkoasenne; sekä
- E) yleislauseke.

Kuka on tuomarin läheinen

- Läheisellä tarkoitetaan tässä luvussa:
- 1) tuomarin puolisoa sekä tuomarin lasta, lapsenlasta, sisarusta, vanhempaa, isovanhempaa ja tuomarille muuten erityisen läheistä henkilöä samoin kuin tällaisen henkilön puolisoa;
- 2) tuomarin vanhempien sisarusta sekä hänen puolisoaan, tuomarin sisarusten lapsia ja tuomarin entistä puolisoa; sekä
- 3) tuomarin puolison lasta, lapsenlasta, sisarusta, vanhempaa ja isovanhempaa samoin kuin tällaisen henkilön puolisoa sekä tuomarin puolison sisarusten lapsia.
- Puolisoilla tarkoitetaan aviopuolisoita ja avioliitonomaisissa olosuhteissa eläviä henkilöitä. Edellä 1 momentissa tarkoitettuna läheisenä pidetään myös vastaavaa puolisukulaista.

Osallisuus-, sukulaisuus- ja intressijäävi

- Tuomari on esteellinen asiassa, jossa:
- 1) tuomari tai hänen läheisensä on asianosainen;
- 2) tuomari tai hänen läheisensä toimii tai on toiminut asianosaisen edustajana, avustajana tai asiamiehenä;
- 3) tuomari on tai on ollut todistajana tai asiantuntijana;
- 4) tuomarin läheinen on todistajana tai asiantuntijana tai jossa läheistä on käsittelyn aikaisemmassa vaiheessa kuultu tällaisessa ominaisuudessa ja asian ratkaisu voi osaltaan riippua tästä kuulemisesta; tai
- 5) asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa tuomarille, hänen 3 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetulle läheiselleen tai sille, jota tuomari tai hänen läheisensä edustaa.
- Edustajalla tarkoitetaan 1 momentin 2 ja 5 kohdassa luonnollisen henkilön huoltajaa, edunvalvojaa tai muuta niihin rinnastettavaa edustajaa.

Yhteisöjäävi

- Tuomari on esteellinen, jos hän tai hänen 3 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettu läheisensä toimii:
- 1) hallituksen, hallintoneuvoston tai niihin rinnastettavan toimielimen jäsenenä taikka toimitusjohtajana tai sitä vastaavassa asemassa yhteisössä, säätiössä tai julkisoikeudellisessa laitoksessa tai liikelaitoksessa; tai
- 2) asemassa, jossa hän päättää valtion, kunnan tai muun julkisyhteisön puhevallan käyttämisestä asiassa, ja
- edellä 1 tai 2 kohdassa tarkoitettu taho on asiassa asianosainen tai asian ratkaisusta on sille odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa.

Erityinen suhde asianosaiseen

- Tuomari on esteellinen, jos:
 - 1) asianosainen on tuomarin tai hänen 3 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun läheisensä vastapuoli muussa oikeudenkäynnissä tai viranomaisen käsiteltävänä olevassa asiassa; tai
 - 2) tuomarilla on palvelussuhteen perusteella tai muuten asianosaiseen sellainen suhde, että se, erityisesti käsiteltävänä olevan asian laatu huomioon ottaen, antaa perustellun aiheen epäillä tuomarin puolueettomuutta asiassa.
- Esteellisyyttä ei 1 momentin nojalla aiheudu yksin sen vuoksi, että asianosaisena on valtio, kunta tai muu julkisyhteisö, eikä myöskään, jos vastapuoli on pannut 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun asian vireille aiheuttaakseen esteellisyyden tai muuten selvästi perusteetta.
- Tavanomaisena pidettävään asiakkuuteen, omistukseen tai niihin verrattavaan seikkaan perustuva suhde asianosaiseen ei aiheuta 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettua esteellisyyttä.

Tuomarin aiempi liityntä samaan tai samankaltaiseen asiaan ja ennakkoasenne

- Tuomari on esteellinen, jos hän tai hänen 3 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettu läheisensä on käsitellyt samaa asiaa toisessa tuomioistuimessa, muussa viranomaisessa tai välimiehenä. Tuomari on esteellinen myös, jos hän on asianosaisena samanlaisessa asiassa ja tämän asian laatu tai käsiteltävänä olevan asian ratkaisun vaikutus tuomarin asiaan antaa perustellun aiheen epäillä tuomarin puolueettomuutta asiassa.
- Tuomari on esteellinen käsittelemään samaa asiaa tai sen osaa uudelleen samassa tuomioistuimessa, jos on perusteltua aiheita epäillä hänellä olevan asiaan ennakkoasenne hänen asiassa aikaisemmin tekemänsä ratkaisun tai muun erityisen syyn vuoksi.

Yleislauseke

- Tuomari on esteellinen myös, jos jokin muu tässä luvussa tarkoitettuun seikkaan rinnastettava seikka antaa perustellun aiheen epäillä tuomarin puolueettomuutta asiassa.

Syyttäjälaitos

- Valtakunnansyyttäjänvirasto
- Kihlakunnansyyttäjän virastot
- Valtakunnansyyttäjä
- Valtionsyyttäjä
- Johtava kihlakunnansyyttäjä
- Kihlakunnansyyttäjä

Keskeiset prosessitoimijat...

- Asianajajat ja lupalakimiehet
- Asianajajien (ja lupalakimiesten valvonta)
- Asianajaja on suojattu ammattinimike
- AA-liiton valvontalautakunta ja oikeuskansleri
 - Erottaminen liitosta
 - Seuraamusmaksu
 - Varoitus
 - Huomautus

Prosessitavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi

- Nopeus
- Varmuus
- Halpuus
- Suullisuusperiaate
- Välittömyysperiaate
- Keskitysperiaate
- Kontradiktorinen periaate
- Julkisuusperiaate

Rikosprosessin periaatteita: virallisperiaate

- 1) virallisella syyttäjällä on lähtökohtaisesti oikeus nostaa syyte asianomistajan tahdosta riippumatta
- 2) syyttäjä ei voi sopia juttua epäillyn eikä syytetyn kanssa (vrt. 1.1.2015 voimaan tullut syyteneuvottelu)
- 3) tuomion pitää perustua jutun aineelliseen tutkintaan, jolloin syytettyä ei periaatteessa voida tuomita rangaistukseen pelkästään myöntämisen perusteella

Rikosprosessin periaatteita:

akkusatorinen periaate

- Kaksiasianosaissuhde, jossa syyttäjällä vastuu jutun selvittämisestä/eteenpäinviemisestä
- Vastaaja voi jättäytyä passiiviseksi, eikä hänellä ole totuudessapysymysvelvollisuutta.
- Itsekriminointisuoja
- Syyttömyysolettama
- ROL 1:1: Rikosasiaa ei oteta tuomioistuimessa tutkittavaksi, ellei syytettä ole nostanut se, jolla on siihen lain mukaan oikeus
- Syytesidonnaisuus

Syytesidonnaisuus (ROL 11:3)

- Tuomioistuin saa tuomita vain siitä teosta, josta rangaistusta on vaadittu tai josta tuomioistuin voi omasta aloitteestaan lain mukaan määrätä rangaistuksen. Tuomioistuin ei ole sidottu rikosnimikkeeseen eikä lainkohtaan, jonka nojalla rangaistusta on vaadittu.

Rikosprosessin rakenne

- Rikosprosessiketju
- Esitutkinta – syyteharkinta – oikeudenkäynti
- Vain syyttäjällä toimivaltuuksia kaikissa rikosprosessin vaiheissa

Esitutkinnan aloittaminen (ETL 3:3.2)

- Esitutkintaviranomaisen on toimitettava esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos on tehty.

Esitutkinnassa selvitettävät asiat ETL

1:2

- Esitutkinnassa selvitetään:
- 1) asian laadun edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat;
- 2) mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöönpanemiseksi;
- 3) asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain [\(689/1997\) 3 luvun 9 §:n](#) nojalla on pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan; ja
- 4) suostuuko asianomistaja ja aikooko rikoksesta epäilty suostua asian käsittelemiseen käräjäoikeudessa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 a luvussa tarkoitetussa kirjallisessa menettelyssä.

Esitutkintaviranomaiset

- Poliisi
- Rajavartiolaitos, tullit ja puolustusvoimat
- Syyttäjä ei ole esitutkintaviranomainen (pois lukien ns. poliisirikokset)

Tiedonhankinta esitutkinnassa

- Taktinen tutkinta
 - Perustuu henkilökohtaiseen vuorovaikutukseen (esim. kuulustelut)
- Tekninen tutkinta
 - Erilaisten esineellisten todisteiden kuten rikosjälkien ja muiden ”mykkien todistajien” tallentaminen ja hyödyntäminen näyttönä
- Rikosten selvittämisessä on pakkokeinolaissa säädetyin edellytyksin mahdollista käyttää rikosprosessuaalisia pakkokeinoja.
 - Esimerkiksi: *Kotietsintä, telekuuntelu* sekä esitutkintaa välttelevän henkilön *nouto* kuulustelutilaisuuteen

Esitutkinnan päättäminen (ETL 10:2)

- Esitutkinnan valmistuttua asia on toimitettava syyttäjälle syyteharkintaa taikka rangaistusmääräyksen tai rikesakkomääräyksen antamista varten. Sotilasoikeudenkäyntiasiana tutkittavasta rikoksesta laadittu esitutkintapöytäkirja on toimitettava viipymättä sotilasviranomaiselle.
- Esitutkinta päätetään kuitenkin saattamatta asiaa syyttäjän käsiteltäväksi, jos tutkinnassa on selvinnyt, ettei rikosta ole tehty taikka ettei asiassa voida nostaa ketään vastaan syytettä tai esittää muuta rikokseen perustuvaa julkisoikeudellista vaatimusta.
- Esitutkinnan lopettamisesta ja rajoittamisesta esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän ratkaisulla säädetään 3 luvun 9, 10 ja 10 a §:ssä. [\(22.8.2014/672\)](#) [\[HE 58/2013\]](#)

Syyteharkinta

- Syyteharkinnassa syyttäjä päättää, onko jutussa nostettava syyte
- Muut syyteharkinnassa tehtävät päätökset?

Syytteen nostaminen/syyttämättä jättäminen

- Syytekynnys (todennäköiset syyt).
 - huom. matalampi kuin tuomitsemiskynnys
 - ”syyllisyydestä ei jää varteenotettavaa epäilystä”
- Harkinnanvarainen syyttämättä jättäminen

ROL 5:3

- Haastehakemuksessa on ilmoitettava:
- 1) vastaaja;
- 2) asianomistaja;
- 3) syytteenalainen teko, sen tekoaika ja -paikka ja muut tiedot, jotka tarvitaan teon kuvailemiseksi;
- 4) rikos, johon syyttäjä katsoo vastaajan syyllistyneen;
- 5) rangaistus- ja menettämisvaatimus sekä muut vaatimukset ja lainkohdat, joihin ne perustuvat;
- 6) asianomistajan vaatimukset, joita syyttäjä 3 luvun 9 §:n nojalla ajaa;
- 7) todisteet, jotka syyttäjä aikoo esittää, sekä mitä hän kullakin todisteella aikoo näyttää toteen;
- 8) ylimääräinen tieto, jota syyttäjän on tarkoitus käyttää näyttönä, sekä perustelut ylimääräisen tiedon käyttämiselle;
- 9) syytteen nostamisen edellytyksenä oleva pyyntö taikka sitä koskeva määräys tai suostumus; sekä
- 10) seikat, joihin tuomioistuimen toimivalta perustuu, jollei toimivalta muutoin ilmene haastehakemuksesta.

ROL 5:9

- Haasteessa vastaajaa kehoitetaan vastaamaan häntä vastaan esitettyihin vaatimuksiin kirjallisesti tuomioistuimen määräämässä ajassa tai suullisesti istunnossa. Haasteessa vastaajaa kehoitetaan:
- 1) ilmoittamaan kantansa häntä vastaan esitettyihin vaatimuksiin;
- 2) ilmoittamaan kantansa perustelut, jos hän kiistää syytteen tai muut vaatimukset;
- 3) ilmoittamaan todisteet, jotka hän aikoo esittää, ja mitä hän kullakin todisteella aikoo näyttää toteen, jollei vastaajan tunnustuksen tai muiden seikkojen perusteella voida olettaa, ettei todistelua tarvita; ja
- 4) toimittamaan tuomioistuimelle ne kirjalliset todisteet, joihin hän vetoaa.

ROL 6:7

- Pääkäsittelyssä on seuraavassa järjestyksessä:
- 1) syyttäjän ja asianomistajan esitettävä vaatimuksensa ja lyhyesti niiden perusteet;
- 2) vastaajan ilmoitettava lyhyesti kantansa esitettyihin vaatimuksiin;
- 3) syyttäjän ja asianomistajan tarkemmin perusteltava kantansa;
- 4) vastaajalle varattava tilaisuus lausua vastapuolen perustelujen johdosta;
- 5) kuultava asianomistajaa ja vastaajaa todistelutarkoituksessa sekä otettava vastaan muu todistelu; sekä
- 6) asianosaisten esitettävä loppulausuntonsa ja siinä tarvittaessa käsityksensä vastaajan syyllisyydestä ja rikoksen seuraamuksesta.

Todistuskeinot

- 1) todistajien avulla tapahtuva todistelu
- 2) asianosaisten kuuleminen todistelutarkoituksessa
- 3) asiantuntijatodistelu
- 4) asiakirjatodistelu
- 5) katselmus

Tuomio rikosasiassa (ROL 11:6)

- Käräjäoikeuden tuomio laaditaan erilliseksi asiakirjaksi. Siinä on oltava:
- 1) tuomioistuimen nimi sekä tuomion antamispäivä;
- 2) asianosaisten nimet;
- 3) selostus asianosaisten vaatimuksista ja vastauksista perusteineen;
- 4) luettelo todistelutarkoituksessa kuulluista henkilöistä ja muista esitetyistä todisteista;
- 5) perustelut;
- 6) sovelletut lainkohdat ja oikeusohjeet;
- 7) tuomiolauselman; sekä
- 8) asian ratkaisseiden jäsenten nimet ja virka-asema sekä ilmoitus siitä, onko tuomiosta äänestetty. Jos tuomiosta on äänestetty, tuomioon on liitettävä eri mieltä olleiden jäsenten mielipiteet.

Lainvoimainen tuomio/ muutoksenhaku

- Käräjäoikeuden tuomioon tyytymätön voi hakea siihen muutosta hovioikeudelta
- Hovioikeuden ratkaisuun voi edelleen hakea muutosta korkeimmalta oikeudelta, mikäli korkein oikeus myöntää asiassa valitusluvan
- Mikäli asianosainen ei hae muutosta tuomioon, tuomio tulee lainvoimaiseksi.